

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ МОЇХ НАСТАВНИКІВ І КОЛЕГ

Мій професійний шлях нерозривно пов'язаний з іменами Тетяни Балабушевич і Михайла Кірсенка. Врешті, значною мірою саме завдяки їм я і стала істориком.

Я не належу до тих людей, які ще з дитинства зрозуміли своє покликання, хоч як би інколи хотілось стверджувати протилежне. У школі мені однаково добре давалися і точні науки, і гуманітарні предмети. Тато бачив мене економістом або бухгалтером, а мама — гуманітарієм, який плекає українську мову і культуру. Мені ближчим було мамине бачення, тому й вступила на гуманітарний факультет тоді щойно відродженої Могилянки. Коли ми вступали до НаУКМА у далекому 1994 році, то вибирали лише факультет, а не спеціальність. Як новаторський і експериментальний виш, позбавлений і радянського спадку, і жорсткого міністерського контролю, Могилянка тоді упродовжувала в життя західні підходи до освіти, зокрема Liberal Arts education. Вступивши на гуманітарний факультет, я бажала стати журналісткою або ж перекладачем. Однак на моєму студентському шляху трапилися люди, які змусили мене звернути увагу на історію, яка ніколи до того не викликала у мене особливого захоплення. Останнє, можливо, й не дивно, якщо згадати, як викладали історію у пізньорадянській школі і в перші роки української незалежності.

Я добре пам'ятаю свої перші зустрічі і з Тетяною Аркадіївною, і з Михайлом Володимировичем. З Тетяною Аркадіївною мене познайомила Наталя Гордіївна Подаяк, яка викладала в нас історію античності. Цей предмет став першим, що привернув мою увагу до історії. Моє захоплення предметом не пройшло повз увагу викладачки, яка одного дня привела мене до Тетяни Аркадіївни. Хоча засновником і першим завідувачем кафедри історії був (тоді ще не) професор Кірсенко, Тетяна Аркадіївна безумовно посідала на ній особливе місце. Вона була першим її штатним викладачем, першим доцентом. Її душею і музою, напевно. Вона приводила на кафедру викладачів, опікувалась студентами. Мене представили як талановиту і перспективну студентку, і з того дня я часто спілкувалася з Тетяною Аркадіївною. Спершу просто приходила до

неї на кафедру, яка тоді розташовувалася на третьому поверсі першого корпусу НаУКМА. Потім захоплено слухала її курс з історичної географії України, адже Тетяна Аркадіївна ніколи не читала сухі навчальні курси. Лекції про слов'янські племена, засновані міста і кордони я пам'ятаю значно гірше, аніж розповіді про її родину, про навчання в радянському виші, шлях самої Тетяни Аркадіївни в історію. У цьому була вся вона. Завжди. А згодом саме Тетяна Аркадіївна стала моїм першим науковим керівником і «подарувала» мені мою дослідницьку тему. Але це сталося трохи пізніше. Вже коли я, цілком неочікувано для себе і моїх рідних, прийняла рішення спеціалізуватися в історії. І відбулося це завдяки Михайлові Володимировичу.

Коли у вересні 2023 року сталася ця страшна трагедія, яку ми досі не можемо досягнути, я бачила глибокий біль і щирий сум через загибель професора Кірсенка і Тетяни Аркадіївни дуже різних людей. Але найбільше мене вразили наші студенти і випускники кафедри. Які звідусіль з'їжджалися до Києва, щоб віддати останню шану своїм викладачам. Які не стримували сліз на похоронах. Які заснували стипендію їхньої пам'яті і у стислі строки зібрали на неї кошти. Я бачила і бачу їхнє щире захоплення і любов до викладачів, чіє життя так трагічно обірвалося. І я розумію їх. Не можна не відчувати щирю вдячність за материнське ставлення, яке так щедро Тетяна Аркадіївна упродовж стількох років дарувала усім поколінням вихованців кафедри історії. Не можна було не піддатися харизмі професора Кірсенка, який по-доброму умів спокушати студентів, переконувати їх у тому, що історичний фах — це найкраще, що з ними могло статися...

Історія дипломатії — перший курс Михайла Володимировича, який я слухала. Ті, хто слухав його лекції, добре знають, що це особливий жанр мистецтва. Лекційний матеріал настільки тісно і, хоч як це дивно, логічно переплітається з розповідями про дитинство в повоєнному Києві, про подорожі усім світом, про консультування міністрів і дипломатів (ще з того часу пам'ятаю, що всі міністри закордонних справ України так чи так були учнями Михайла Володимировича), про викладання в американських

університетах і про те, як В'ячеслав Брюховецький створив НаУКМА, а сам Кірсенко створив кафедру історії, що саме такими ці курси і залишаються в пам'яті. Напевно, найяскравіший мій спогад про той курс з історії дипломатії — це розповідь про те, як англійська королева Єлизавета II у своєму саду частувала чаєм із молоком Михайла Кірсенка.

Добре пам'ятаю одну з промов Михайла Володимировича про фах історика, яка завершувалась приблизно такими словами: «Якщо ви станете істориками, я не гарантую, що ви завжди будете мати хліб з маслом і ковбасою. Але я гарантую, що шматок хліба, а інколи і з маслом, ви будете мати завжди». Щоб зрозуміти, чому ці слова так запам'яталися і вплинули на мою подальшу долю, треба знати про декілька речей. Про складну економічну ситуацію середини 1990-х рр. Про те, що, чуючи про «шматок хліба з маслом», студенти одразу згадували попередню розповідь про чаювання з англійською королевою. І про те, що одразу після цих слів ішла недбала згадка про те, що «буквально вчора» Кірсенко консультував міністра закордонних справ Геннадія Удовенка. У цьому і був секрет успішної «профорієнтаційної роботи», що її з неймовірною легкістю, шармом, певним навіть недбальством проводив Михайло Володимирович. Мене він тоді переконав, і я обрала історичний фах, про який ніколи доти не мріяла.

Але вибір фаху автоматично не вирішував питання вибору дослідницького поля. Якби хтось мені навіть тоді, на першому курсі, сказав, що я займатимусь соціорелігійною історією, радянською історією, я, як мінімум, не повірила би. В історії мене завжди найбільше цікавила античність або Наполеон. Саме з такими дослідницькими інтересами я прийшла до Тетяни Аркадіївни на другому курсі, коли надійшов час вибирати тему курсової роботи. Чому саме до неї, а не до неймовірно харизматичного Михайла Кірсенка? Точно не знаю. Була у Тетяни Аркадіївни якась материнська теплота, яка приваблювала до неї студентів.

І Тетяна Аркадіївна тоді визначила мою дослідницьку долю. Це напевно звучить дуже пафосно і здається перебільшенням, але це правда. Вона терпляче пояснила, чому в дослідженні античності або ж наполеонівських воєн я не зможу зробити великих відкриттів. Натомість є, пояснила вона, зовсім не досліджені теми

у нашій вітчизняній історії, і саме українською історією потрібно займатися. І ось одна із дуже перспективних — це «державно-церковні взаємини в радянській Україні». І відіслала мене до архіву — Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України — ці взаємини досліджувати. Тож за те, що я відбулася як історик, знайшла «свою» ділянку в історії, «своє» дослідницьке поле, я безумовно маю дякувати і щиро дякую Тетяні Аркадіївни Балабушевич. Так, згодом на моєму шляху трапилося ще багато викладачів, наставників, колег, чий внесок у моє формування як історика є не меншим, і навіть більшим. Але місце Тетяни Аркадіївни серед них завжди буде особливим, адже саме вона мене на той шлях спрямувала.

Я знала Тетяну Аркадіївну і Михайла Володимировича не лише як своїх викладачів і наставників. Коли я закінчила свої докторські студії у Центральноєвропейському університеті в Будапешті, то повернулася на кафедру вже як викладачка. Мої викладачі стали моїми колегами. А згодом — із благословення Наталі Миколаївни Яковенко — я очолила кафедру історії як її завідувачка. Мої відносини з Тетяною Аркадіївною і Михайлом Володимировичем також змінилися, не могли не змінитися. Але було те, що залишилось незмінним — із мого першого знайомства з ними.

Їхнє тремтливие ставлення один до одного, любов, турбота і піклування, які вони дарували один одному. У моїй пам'яті вони завжди будуть разом. Ось вони разом — дуже поволі й розмірено — ідуть до Могилянки чи то у середині 1990-х, чи у 2010-х рр. Ось вони разом у своєму кабінеті, в якому панує повний безлад, і тільки Тетяна Аркадіївна може там щось знайти. Ось вони разом на святкуванні чергової річниці кафедри, і професор Кірсенко виголошує свій звичний тост як засновник кафедри, а Тетяна Аркадіївна сидить біля нього. Ось вони разом принесли коника-гойдалку — подарунок від їхніх онуків моїм дітям. Ось Тетяна Аркадіївна перед черговими захистами дипломних робіт тихо говорить мені, що у професора Кірсенка зараз болить серце, а тому не можна «різати» його студентів. А ось уже професор Кірсенко переконує мене, що Тетяні Аркадіївни потрібно дати більше викладацьке навантаження... Разом вони пройшли усе своє життя і пішли від нас також разом. Вічна і світлая їм пам'ять!